TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 450 YIL XXXVIII EKİM 2000

İSMAYİL HAKKI BALTACIOĞLU VE TARİH ÖĞRETİMİ

*Arş. Gör. Bahri ATA**

"Tarih, o kadar canlı ve sevimli olduğu hâlde neden bu derece ölü ve korkunç oluyor? Sebep öğretim ananeleri olsa gerek" (İ.H. Baltacıoğlu, Yeni Adam, No: 362, sf. 8).

GİRİŞ

Bu makalede Baltacıoğlu'nun tarih öğretimine ilişkin düşünceleri, tarihsel gelişimi çerçevesinde ele alınacaktır. Felsefecilerin ve düşünürlerin görüşlerinin, kendi iç evrimi ve yazıldığı ortam da göz önüne getirilerek ele alınması, onların nereden başlayıp, nereye geldiklerini görme açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bir eğitim felsefecisi ve düşünürü olan Baltacıoğlu'nun da düşüncelerinin bu çerçevede incelenmesi gereklidir.

Baltacıoğlu, temel eğitimden yükseköğretime kadar bir öğrenci olarak tarih dersi ile karşılamıştır. Tarih öğretiminin tek ders kitabına bağlılık, ezbercilik gibi sorunlarını bir alıcı olarak yaşamıştır. Öte yandan pek çok öğretmeninden de etkilenmiştir. Örneğin, Vefa İdadi'sindeki İslâm Tarihi öğretmeni Agâh Ömer Bey, tarihte pozitif nedensellik anlayışı ile onu çok etkilemiştir. Elbette, onun tarih dersine ilişkin çocukluk ve gençlik deneyimleri, okuduğu kitapların tarih öğretimine ilişkin görüşlerini şekillendirdiğini başlangıçta kabul etmek gereklidir.

Talim ve Terbiye'de İnkılâp (1912), İçtimaî Mektep (1932), Tarih ve Terbiye (1935), gibi eserlerinde olsun, çıkardığı **Yeni Adam** mecmuasında olsun, Baltacıoğlu'nun eğitime ilişkin düşünceleri, doğal olarak, zamanla olgunlaşmıştır. Tarih öğretimine ilişkin görüşleri de, bir tez niteliğinde olup, onun total eğitim anlayışı ile tutarlı bir bütün oluşturmuş ve olgunluk kazanmıştır.

Bu görüşler, ileri sürüldüğü yıllara rağmen, bugün de güncelliğini ve geçerliliğini korumaktadır. Özellikle, İngiltere ve Amerika'da çağdaş tarih öğretimi

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı.

alanında onun savunduğu görüşlere paralel görüşler çerçevesinde bilimsel araştırmalar ve tartışmalar yapılmaktadır.

1. Avrupa Gezisi ve Decroly'nin Tarih Dersi

Baltacıoğlu, 1910-11 yıllarında Maarif Vekâleti hesabına pedagoji ve el işleri alanında Fransa, İngiltere, Belçika, İsviçre ve Almanya'daki okulları inceleme ve dönemin eğitim akımlarının temsilcileri ile tanışma fırsatı buldu (Oğuzkan, 1996: 11).

Baltacıoğlu'nun Avrupa'da okullardan sonra en çok uğradığı yerler müzeler olmuştur. Müzeleri, geçmiş zamanlara ait doğru bilgilerin ideal derecede edinebileceği yer olarak görmüştür (1998: 117). Baltacıoğlu, tarih bilincinin oluşmasında nesnelerin önemine de kendi hayatından hareketle dikkat çekmiştir. Yemek odası duvarında asılı duran dedesinin savaşlarda kullandığı kılıncın kendisinde yurt sevgisi ve kahramanlık gibi değerleri nasıl oluşturduğundan söz etmiştir.

İngiltere'de Abbotsholme okulunun bir öğrencisinin, bir şato harabesine bakarak çizdiği resmi görünce, bizde tarih öğretmenlerinin resmi bu şekilde kullanmaması konusunda üzüntülerini belirtmişti (1998: 128).

Baltacıoğlu, **'Hayatım'** adlı (1998) **Yeni Adam**'da yayımlanmış tefrika hâlindeki anılarında (1936-1941) ve **Pedagojide İhtilâl**'de (1964) 1911'de Brüksel'de Decroly okulunda karşılaştığı bir tarih dersinden söz etmektedir. Baltacıoğlu (1998: 139; 1964: 16), olayı şöyle anlatır; *"Bir odaya girdik. Bu oda sınıfa benzemiyordu. Dört bir yanında duvarlara masalar dayamışlar. Bu masaların yanı başındaki sepetin içinden (çocuklar) kitap, dergi parçalarını alıp resimlerini kesiyorlar, sonra bu resimleri önlerindeki deftere yapıştırıyorlar. Dr. Decroly'ye sordum:*

- Bu çocuklar ne yapıyorlar?

- Tarih öğreniyorlar, dedi.

- Peki ama ne hocaları var, ne de kitapları! Nasıl öğreniyorlar? Bunlarda zaman fikri nasıl teşekkül edecek?

Dr. Decroly, şöyle karşılık verdi:

- Siz Brüksel'e geldiğinizde Brüksel'i tanıyor muydunuz? Gezdiniz, dolaştınız. Şehrin dağınık olarak öğrendiğiniz parçaları günün birinde birbiriyle birleşti. Brüksel şehri oldu. Tarih de böyledir. Bu çocuklar bu gravürleri kese kese, göre göre bir takım dağınık bilgiler edinecekler. Günün birinde hepsi birleşip tarih fikri teşekkül edecek".

Bu anekdottan hareketle, Baltacıoğlu, bilginin evriminin bilinenden bilinmeyene doğru değil, bilinmeyenden meçhule gittiğini ileri sürdü.

2. Talim ve Terbiye'de İnkılâp'daki Tarih Öğretimi Anlayışı

Baltacıoğlu'nun, tarih öğretimine ilişkin düşünceleri zaman içinde olgunlaşmıştır. 1912'de Balkan Savaşları'nın yaşandığı Bulgar toplarının Çatalca İstihkâmlarını dövdüğü bir sırada yazdığı **"Talim ve Terbiye'de İnkılâp"** adlı kitapta yenilginin getirmiş olduğu bir ruh çöküntüsü içinde konuya duygusal yaklaştığı dikkati çekmektedir. Burada, bir tür düşünce eğitiminden çok, vatan duygusunu harekete geçiren bir araç olarak tarih eğitimine daha fazla önem verilmiştir. Baltacıoğlu, bu kitapta şöyle yazmaktadır:

> *"Dersler arasında tarih..., düşünceyi bugünden geçmişe doğru sürükleyerek geçmişin mutluluklarını, güzelliklerini, anlı başarılarını öğreterek, bugünün felâketlerini, bozgunlarını göstererek, bir yandan millî gururu geliştirecek, bir yandan da yeni nesli intikama yöneltecektir"* (Baltacıoğlu, 1995: 63).

Bununla beraber, tarih dersinin düşünce yetilerini geliştirecek ders olması gerektiğini de savunur. Fakat öğretmenlerin, tarih gibi dersleri yalnız kulakla duyulan sözlerden, gözle okunan kelimelerden ve yazılardan ibaret görmesinden şikayetçidir (1995: 60). Tarih gibi derslerin öğretmenin ağzından değil, öğrencinin kendi kişisel tecrübesi ile kazanılabilecğini ileri sürmüştür (1995: 96). Tarih öğretimi mümkün oldukça kitap ibarelerinden kurtarılmalı, olayların meydana geldiğini yerlerin resimleri, haritaları gösterilmelidir. Tarihin soyut bilgileri, mümkün oldukça somut fikirlere bağlanmalıdır (1995: 108). Baltacıoğlu, tarih öğretiminde resmin kullanışının öğrenmeyi nasıl pekiştirdiğini de Alemdar Mustafa Paşa olayından hareketle örneklendirmektedir. Ona göre, kitaptan edinilen Alemdar olayına ilişkin bilgi kuru hayal gücümüzü uyandırır. Ama, olayla ilgili resim, tablo, tarihî eser gördüğünde hayal gücü canlanır. Olaya ilişkin resim başka duyuların çalışmasını sağlar. Örneğin; dikkat ve karşılaştırma düşüncesini uyandırır. Diğer bir deyişle, olayın resmi ise hafızadaki izleri derinleştirir (1995: 134-135).

1923'e gelindiğinde, akıl yürütmeyi öne çıkaran bir tarih öğretiminin kafasında şekillendiği görülmektedir. 1923 tarihinde Maarif Nezaretinin bastırdığı "Maarif Hakkında Lâyihalar" adlı kitapta sultanîlerdeki öğretimin ıslahı konusunda İsmayil Hakkı (1923: 99) *"...gençlerde müşahede, mukayese, muhâkeme, teşebbüs, azim, feda-i nefs, tesanüt, mefkûrecilik, kabiliyetleri temin edilecek surette tadilat yapmak"* gerekliliğini vurgulamakta ve millî coğrafya ve millî tarih gibi "vatanî tâlimlere" önem verilmesini istemektedir.

1925'de Rousseau'nun eğitim felsefesine ilişkin kitabını yayımladı. Kendisi daha idadi yıllarında Roussaeu'nun "Emile" adlı kitabını 50 kere okuduğu yazmıştı. Ama, Baltacıoğlu, tarih öğretimi konusunda Rousseau'dan çok farklı bir çizgide idi. Daha sonra yazdığı yazılarda bunu kanıtlar niteliktedir. Bir kere Rousseau, tarihçilerin tarihinin pek çok kadar bilimsel olmadığına inanıyordu. Rousseau'ya göre, tarihçiler, insanların, iyi taraflarından çok kötü tarafını anla-

tıyordu. Tarihin olgularını çıkar kalıplarına döküyorlar, olaylar hakkında bizzat yargıda bulunuyorlardı. Bu da Rousseau'nun yaşadığı yıllarda henüz bilimsel tarihin Avrupa'da tam oturmadığı ile açıklanabilir. Öte yandan, Baltacıoğlu tarihin bir söylem (discours) olduğunu kabul etmektedir. Rousseau'dan sonraki yıllarda Avrupa'da bilimsel tarihçiliğin gelişiminin bir sonucu olarak, böyle bir inancın Baltacıoğlu'nda oluştuğu kabul edilebilir.

3. Hususî Tedris Usulleri ve Tarih Öğretiminde Yapılan Yanlışlar

Baltacıoğlu (1930: 97), bu kitapta tarih öğretiminde yapılan iki yanlıştan söz etmektedir. Birincisi, tarih anlayışı üzerinde yapılan yanlıştır. Uygarlık tarihinin gerekliliği ve önemi anlatılırken, savaşların etkisi gibi konuların önemsenmemesidir. Yani, tarih ne salt siyaset ve hükümdarlar tarihidir ne de uygarlık tarihidir. Tarih öğretimi, toplumsal yaşamın bütün alanlarını (hukuk, ahlâk, dil, edebiyat, resim, müzik, din, eğitim v.b.) kapsamalıdır.

İkincisi, "öğretmek, bilgi aktarmak, belletmek" gibi klişeleri kullanan öğretim anlayışındadır. Bu tür bir öğretim anlayışında çocuğun ruhu ve toplumun ihtiyaçları dikkate alınmamaktadır. Burada şöyle demektedir (1930: 100): "Bence hakikî bir tarih öğretiminin ilhamları çocuğun kafasında değil, dışarıda ilim müesseselerinin maddî ve manevî şartlarıdır". İşte bu düşünce Baltacıoğlu'nu pedagog Piaget'den uzaklaştırmakta, Bruner'e daha yakınlaştırmaktadır.

Bu bağlamda Baltacıoğlu'na göre, öncelikle tarihin yapısı ve tarihçinin çalışma yöntemi tespit edilmelidir. Okulda ne yapılması gerektiğine bu inceleme yol gösterecektir. Baltacıoğlu, bunları şöyle sıralamaktadır (1930: 101-102);

1. Tarihçinin inceleme sahası toplumsal kurumlardır. O hâlde, öğretimin hedefi bütün toplumsal kurumlar olmalıdır.
2. Tarihçi; arşiv, kütüphane, masa, fiş kutusundan oluşan bir çevreye sahiptir. Öğrencinin tarih derslerinde etkinliği için, okulda bir tarih salonu yapılarak, böyle bir çevre oluşturulmalıdır.
3. Tarihçi, geçmişi incelemede bir takım tekniklere sahiptir. Öğrencide bu tür inceleme alışkanlığı oluşturulmalıdır. Öğrenci, bir belgenin, kitabe veya sikkenin nasıl incelendiği ve karşılaştırıldığı ile uğraştırılmalıdır.
4. Tarihçi, yazar, çizer, bulduklarının sentezini yapar. Öğrenciye de bulduklarını bu şekilde ifade etme alışkanlığı kazandırılmalıdır.

Bu tarz bir ders işleyişi tarih öğretmenin rolünü ortadan kaldırmamaktadır. Onu, sürekli konuşan, telkin eden vaiz rolünden kurtarmaktadır. Öğretmen, üzerinde çalışılacak konuları saptar, etkinlikleri düzenler, tarihin kullandığı bilimsel yöntemleri gösterir (1930: 104).

1933 yılında Fikirler dergisine yazdığı iki makalede "Tarihin Öğretmesi" makalesinde çocuklara verilecek tarih derslerinin "Pittoresque" olmalıdır, yani

resim gösterilmelidir gibi önerileri de soyut ve kuralcı bulduğu için eleştirdi. Tarih öğretiminin bilimsel olması gerektiğini, ihtilâl ve büyük adamların objektif çalışmasını, her dönemin, milletin ve kurumun şahsiyetinin verilmesini, beşerî ilerleme fikrinin verilmesini vurguladı. Tarihin, ahlâk sahnesi gibi gösterilmesinin ve sosyal bazı değerlere alet edilmesinin yanlışlığına işaret etti.

4. "Tarih ve Terbiye" ve Tarihçi Kişiliğinin Geliştirilmesi

Baltacıoğlu, 1935 tarihli **"Tarih ve Terbiye"** adlı kitapta tarih ve eğitim arasındaki ilişkiyi oldukça detaylı olarak incelemektedir. Burada tarihin konusu, faydası, tekniği ve tarih felsefesi, sosyologlar üzerinde durmaktadır. Kitabın son bölümü tarih öğretimine ayrılmıştır. 1912'deki duygusallıktan da bir iz kalmamıştır. Ülken'e göre, Baltacıoğlu bu kitapta Durkheim'in sosyolojisi ile Bergson metafiziğini eğitim felsefesi bakımından uzlaştırmaya çalışmaktadır (Ülken, 1967: 88). Bu kitapta tarih öğretimine ilişkin görüşleri iki başlık altında toplanabilir. Bunlar, okulda tarihin amacı nedir? ve çocukta tarihçi kişiliği oluşturacak etkinlikler ve teknikler nelerdir?

4.1. Baltacıoğlu'na Göre, Okulda Tarihin Amacı Nedir?

"Tarih öğretiminin amacı nedir?" diye sorulduğunda genellikle geçmiş zamanlar hakkında bilgi vermek, eski uygarlıklar fikrini kazandırmak, geçmişi öğretmek gibi genel-geçer cevaplar verilmektedir. Baltacıoğlu, bu cevapların hiçbirini tatmin edici bulmamaktadır. Baltacıoğlu'na (1935: 183) göre tarih eğitimi vermek demek, tarihçi kişiliğini öğrenciye aşılamak ya da tarihçi kafası denilen bilimsel kafanın acemi bireylerde ilkel bir şekilde de olsun oluşturulmasıdır. Okuldaki tarih çalışmaları buna bir alıştırma ve giriştir. Tarih öğretiminde önemli olan yetkin tarihçiler yetiştirmek değil, çocukları tarihçiliğe, yani tarihçinin kişiliğine girerek, yaşayarak, anlamaya alıştırmaktır. Tarih bilimine ait bir kişiliğin oluşturulması demek, tarihi okumak, söylemek, bellemek demek değildir.

Bu noktada Baltacıoğlu şu soruların cevaplarının netleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

a. Tarihçi kişiliğinin tabiatı nedir?
b. Bu tabiat hangi çevrelerde ve hangi şartlarda oluşmaktadır?
c. Bu kişiliği oluşturan ilim tekniği nedir?
d. Çocukta tarihî gerçeklik fikrinin oluşmasının imkânları nelerdir?

Bu görüşe karşı eğitimcilerin sıklıkla tekrarladığı bir cümle vardır: "Bizim amacımız okullarda tarihçiler ve tarih uzmanları yetiştirmek değildir". Nitekim ünlü İngiliz tarihçisi G.R. Elton da böyle düşünen kimselerden biridir. Bununla beraber, Baltacıoğlu (1935: 165), bu şekilde düşünenlere şöyle karşı gelmektedir.

"Tarih öğretiminin amacı; tarih eğitimi almış bir adamdır. Klâsik pedagojiye göre, tarih öğretiminin amacı, gözlem, hüküm melekeleri ile donanımlı bir adamdır. Hâlbuki tarihçi gözlemi haricinde bir gözlem, hüküm ve akıl yürütme yoktur".

Baltacıoğlu'na (1935: 182; 1942: 246) göre; öğrenci, tarihçi **"gibi"** çalıştırılmalıdır. Buradaki **"gibi"**den tarihçi türünden, tarihçi yolunda, tarihçinin yöntemleriyle, tarihçinin şahsi faaliyet tarzıyladır. Amaç, tarihçi yapmak değildir. Fakat bilime, bilimsel etkinliklere başlatmak, alıştırmak, bilim yoluna koymaktır. Öğrenci tarihçi olmayacak, ama tarihçininkine benzer bir takım işler yapacaktır. Baltacıoğlu, ortaöğretimin görevinin tarihçiler yetiştirmek olup, olmadığına bir bakıma hayır, bir bakıma evet demektedir (Baltacıoğlu, 1935: 181). Hayır diyor, çünkü o da tam ve mutlak anlamda tarihçilerin yetişmesine imkân olmadığını kabul etmektedir. Evet diyor, çünkü tarihçinin gerçek dediği ile çocuğun gerçek dediği şey arasında hiçbir fark yoktur Tarihçi için Sakarya Savaşı ne ise çocuğun gözünde de öyledir. Çünkü bu konular yabancı konulardır. Bu konu iki türlü görülmez. Tarihçi sadece okuyan, belleyen ve söyleyen biri değildir. Tarihçi okumaz, yazar; bellemez, düşünür; taşımaz, işler ve kullanır. Demek ki, Baltacıoğlu'na göre, tarihin bir bilimsel bir de eğitimsel iki cinsi yoktur. Diğer bir deyişle tarih öğretiminin bilim adamına yönelik bilimsel şekli ile herkese yönelik genel bir şekli yoktur. Bu düşüncesi ile de Ziya Gökalp'ten ayrılmaktadır. Baltacıoğlu'na göre tarihçi kişiliği bir öğrenci için en yakın amaç değil, en uzak amaçtır. Öğrenci ile tarihçiyi ayıracak yegane fark yaptıkları işin tabiatı değil belki de derece ve merhalesidir. Öğrenciyi tam bir tarihçi yapmadan da tarihçinin kişiliği cinsinden ve onun kaba ve ilkel bir şekli olan bir tür kişilik verilebilir.

Kısaca, Baltacıoğlu'na göre tarih öğretiminin amacı öğrencide tarihçinin bilimsel kişiliğinin oluşturulmasıdır.

4.2. Çocukta Tarihçi Kişiliğini Oluşturacak Etkinlikler ve Teknikler Nelerdir?

Baltacıoğlu, amacı bu şekilde belirledikten sonra, tarihin yapısı ve yönteminin ne olduğunun altını çizmektedir. Baltacıoğlu'na (1935: 78) göre, tarih araştırması, hem geçmişin bilgisini hem de sorgulamaları içeren karmaşık bir zihinsel etkinliktir. Tarih, belgeler aracılığıyla geçmişi yeniden kurma girişimidir. Belgenin doğru olup, olmadığı saptandıktan sonra belgeler aracılığıyla kaybolan bir hayatı yeni baştan ve mümkün olduğu kadar aslına yakın bir şekilde oluşturmak, yani tarihi inşa veya sentez işidir.

Tarih eğitimini en mükemmel şekilde almış olan insan yalnız tarihçidir. Tarih öğretmeni için en ideal en gerçek model tarihçinin modelidir. Bir meslek adamı olarak tarihçi tarihsel gerçeklere ulaşmak için gözlem, belgeleme, şüphe, sentez gibi teknikleri kullanmaktadır. Bunlara **tarihin yöntemleri** denir.

Baltacıoğlu'na (1935: 170) göre, tarihi **"inşâ ve tesis etmek"**le **"inşâ ve tesis edilmiş tarih doğrudan doğruya okutmak"** aynı şey değildir. Bugün dünyanın bütün memleketlerinde ve bütün okullarında tarih öğretimiyle yapılan okumak ve okutmaktır. Hâlbuki Baltacıoğlu'na göre ise ideal olan tarihçinin eserini değil, kişiliğini özümsemektir. Tarihçinin deneyimi dolayısıyla (vicarous) bir deneyimdir. Bu dolayısıyla deneyimin başlıca iki şekli vardır. Biri belgeler üzerinde çalışmak, diğeri de görgü tanıklarına başvurmaktır. Belge tarihçi için en büyük araçtır. Tarih kitaplarında tarih belgelerinin sayısı yeterli değildir. Tam olarak da verilmemiştir. Öncelikle bir tarih belge koleksiyonuna ihtiyaç vardır. Baltacıoğlu'nun aradığı tarih kitabı eserlerden, parçalardan, örnekler aktaran bir tarih kitabıdır. İşte böyle bir kitabın doğrudan doğruya incelenmesi tarihçi deneyimi denebilecek bilimsel yani kişisel ve yaratıcı deneyim söz konusudur. Baltacıoğlu'na göre gerçek deneyim, deneyimi gerçekleştiren adamın, şüphesi, araştırması gibi koşulları ister. Sonucu bilinen şeyi tekrarlamak bunun adı deneyim değildir.

Öğrencinin, kendi tarihî deneyimini gerçekleştirmesi için öncelikle tarih belgelerinden oluşan bir **tarih odası veya tarih müzesi** oluşturulmalıdır. Tarih odası, tarihçilerin düşünce hayatına uygun olan bütün fizikî, sosyal şartları taşımalıdır. Sandalyeleri, masaları, resim ve harita tezgahları olmalıdır. Kitap, not, fiş biriktirmeye mahsus dolaplar olmalıdır. Bu odaya tarih araştırmalarına uygun her türlü malzeme ve belge toplanmalıdır. Bunlar, dergilerden kesilmiş tarih ile ilgili yazılar ve resimler, tarih kitapları, arkeolojik kalıntılar, coğrafî ve tarihî haritalar, büyük adamların resimleri, mukayese cetvelleri, grafikler, şemalar, zaman şeritleri, kopyalar, projeksiyon klişeleridir. Tarih odasında öğrencinin tarih tekniğine alışması sağlanmalıdır. Okullarda tarih odasının oluşturulmasından sonra öğrencinin, tarih metodolojisini istediği şekilde çalışması sağlanır. Bu dürumda öğrenci henüz uzman olmadığı için öğretmenin rehberliğine ihtiyaç vardır. Bir tarihçi kendi başına çalışabilir. Hâlbuki öğrenci kendi başına çalışamaz (Baltacıoğlu, 1935: 184-185).

Kısacası, Baltacıoğlu'na göre mevcut tarih öğretiminde öğrenci tarihi hazır olarak bulmakta ve sadece alıcı konumundadır. Bu konu da Baltacıoğlu şöyle demektedir:

> *"O hâlde yalnız tarih bilen değil, bilgisini hakikî tarih konusunu kendi müşahede, kendi inceleme, kendi tefekkürüyle istihsal eden ve ondan istifade etmeyi bilen bir adamın teşekkülüne ihtiyaç vardır* (Baltacıoğlu, 1935: 184)".

Baltacıoğlu'nun önerdiği öğretimde ise öğrenci tarihi kendi inşa etmekte, eleştirmekte, diğer yazılmış olan tarih kitapları ile karşılaştırmakta ve yaratıcı olmaktadır.

5. Yeni Adam ve Tarih Nasıl Öğretim?

Baltacıoğlu, Yeni Adam mecmuasının müteakip sayılarında tarihin nasıl öğretilmesi gerektiğine ilişkin yazılar kaleme almaya başlamıştır. 1935 iki makale, 1941'de iki makale ve 1942'de iki makale yayımladı. Tarih öğretiminin gayesine ilişkin görüşlerini buralarda da yineledi.

Bu kitapta Milat kavramı oluşmadığı için tarihi sevmediğini söyleyen temel eğitim öğrencisi (Tuna Baltacıoğlu) ile soru cevap yöntemini kullanarak ve zaman şeridi çizerek bu tip tarihsel kavramların çocukta nasıl somutlaştırılabileceğini örnekledi. Baltacıoğlu'na göre, tarihte zaman matematikteki kesir gibidir. Bir kere anlaşılmadı mı, bütün tarih anlaşılmaz (1935: 4, 1935: 10). Benzer bir şekilde Rönesans kavramını ele aldı. Tarih derslerinde temel kavramların öğretiminin önceliğini vurguladı.

İlköğretimden ortaöğretime tarih öğretmeninin, öğrencilerine sunmak zorunda olduğu nosyon "tarihi oluş nosyonu"dur. Tarihin konusu somut toplumdur. Sosyolojinin konusu soyut toplumdur. Örneğin, aşiret, derebeylik, monarşi millet gibi. Tarih öğretiminin gayesi öğrencilere somut toplumlar hakkında somut bilgiler vermektir. Buna göre, Fatih ve döneminin farklılığı üzerinde öncelikle durulmalıdır (1942, no: 373, sf. 4).

6. Toplu Tedris ve Tarih Öğretimi

Baltacıoğlu, bu kitabını 1938'de yayımladı. İlk defa ilkelerine; şahsiyet, muhit, travay, randıman, inisiyasyon gibi adları burada verdi. Temel eğitimde çocuklara tarihsel olguları değil de tarihî tiplerin verilmesi gerektiğini ileri sürdü. Ona göre tarihî olgular ve olaylar yığını olmaktan çıkarmalı, sosyal tipler sistemi hâline getirmelidir. O zaman, tarih çocuklar tarafından anlaşılabilir. Olguların bilgisi ile tarih eğitiminin olmayacağını; tarihî tipi, değişim gerçeği üzerine inşa etmenin gerekliliğini ileri sürdü.

Baltacıoğlu, tarih öğretmeninin bir tarih felsefesini benimseyip, bunu öğrencilere anlatmasının önemini vurguladı (Ayrıca bkz. Yeni Adam, N. 387, s. 4). Tarih öğretmeni, sosyal determinizm ile büyük adamların tarihteki etkisine ayrıca önem vermeliydi. Beş ilkeli modelinin tarih öğretimine nasıl uygulanabileceğini gösterdi.

7. İçtimaî Mektep ve Tarih

Baltacıoğlu, kendi eğitim anlayışını sistemleştirdiği **İçtimaî Mektep** adlı kitabını 1932'de yayımladı. Fakat, 1942 baskısında bunu daha da geliştirdi. Baltacıoğlu'na (1942: 22) göre, eğitim; çocuğa yaşayan toplum değerlerini özümleterek, böylece onda toplumsal bir kişilik oluşturacaktır. Baltacıoğlu'na göre, en

iyi eğitim somut bir iş yapmak, bunu işin kendi doğal çevresinde ve gerçek bir üretim biçimi içinde yapmak, yaşama alışmaktır. Toplumsal kişilik, ancak toplumun içinde çalışarak, onu aktif biçimde tanıyarak, onunla doğrudan ilişki kurarak ve toplu çalışarak kazanılır.

Baltacıoğlu, eğitim ile ilgili görüşlerini beş ilke altında toplamaktadır (1942: 22-39);

7.1. Şahsiyet İlkesi: Eğitim, insana meslekî kişilik kazandırmalıdır. Eğitimin amacı, öncelikle bir yurttaş sonra da meslek adamı diğer bir deyişle demirci, asker,marangoz yetiştirmektir. Kişi hayatta bir mesleğe sahip olur. Toplumsal hayata hazırlamak için verilen eğitimler, belirli bir mesleğin somut kişiliğini oluşturmaktan ibarettir.

Tarih eğitimini en eksiksiz, en düzgün şekilde tarihçi almıştır. Tarihçi, duyguları, aklı, şüpheleri, tekniği, meslekî alışkanlıkları ve bilgisi ile bir şahsiyettir. Tarihçi, "bilgi okuyucusu" değil, bir "bilgi üreticisi'dir". O hâlde, tarih öğretimiyle, çocuğa bir tarihçinin şahsiyeti kazandırılmalıdır. Çocuğun tarihçi kişiliğini kazanması için tarihçi gibi çalışması gerekir (Baltacıoğlu, 1942: 245). Tarihçinin bilimsel çalışması ile çocuğun okul çalışması arasında yalnız nicelik farkı vardır. Öğrenci, tarihçi gibi dökümanlar üzerinde çok basitçe de olsa çalışmalıdır.

7.2. Muhit İlkesi: Bu doğal bir çevredir. Bu bir ev ya da derslik değildir. Toprak, deniz, hava, atölye, sahne, laboratuvar, gazete, savaş gemisi vb. olabilir.

Tarih öğretiminde çevre; yazılı eserlerden, kitabelerden, abidelerden, antikalardan oluşur. Çocuğun yaşadığı toplumun bugünkü hâli de bir tarih laboratuvarıdır. Çocuk gerçek bir tarihçi ortamında yetişmelidir. Bunun için okulda açılacak bir tarih odası ve tarih müzesi bu işi görebilir (Baltacıoğlu, 1942: 250-251).

7.3. Travay İlkesi: Buna, "iş ya da çalışma" ilkesi de denir. Bu ilke ile öğrencinin aktif, yaratıcı ve kişisel çalışmasını kasteder. Öğrenci, bizzat işi yapıp, ortaya koymalıdır. Bu ilke, "Yüzmek yüzmenin ne olduğunu anlatarak öğretilemez, yüzmek yüzerek öğretilir" anlayışını yansıtmaktadır.

Öğrencilere, tarihçinin çalışmasına **"benzer"** mütevazi çalışmalar yaptırılmalıdır. Öğrencilerin, tarih tekniğini kazanmaları sağlanmalıdır. Çocuğun gerçek belgeleri toplaması, sınıflaması, zamanda kurgulamaları, tarihçinin şüphelerini yaşamaları sağlanmalıdır. Çocuğun tarihçi nevinden bir nitelik kazanması için elden geldiğince çok çalışma yapması gerekir. Baltacıoğlu, bir takım travay konuları da vermektedir. Bunlar; 1. Ortaçağın mimarî eserlerinin özel karakter-

leri nelerdir? Bunları, Yunan ve Rönesans eserleri ile karşılaştırarak bulunuz. 2. Feodal dönem ile monarşi dönemi hayatını karşılaştırınız? Her iki hayatın farklılıklarını ortaya koyunuz? 3. XX. yüzyılda makine insan hayatında ne gibi zorunlu değişiklikler yaptı? Bu hayatı eskisi ile karşılaştırınız?

7.4. Randıman İlkesi: Okulda yapılan eğitimin sonunda ortaya verimli, ekonomik, toplumsal olan bir iş çıkmalıdır. Çocuğun tarih çalışmaları bir ürün vermelidir. Bu çalışmanın sonuçları halka, çevredeki insanlara, anne-babalara aktarılmalıdır. Öğrenci çalışmasını bir yazılı makale, seminer, konferans şeklinde ifade edebilmelidir. Öğretmen, öğrenciyi sınav yaparak değil de bu şekilde değerlendirmelidir.

7.5. İnisiyasyon İlkesi: Buna başlatma ya da alıştırma ilkesi de demektedir. Okul hayat adamı yetiştirmez. Okul acemiyi hayata alıştırır. Yani acemi öğrenci bizzat işe başlatılmalıdır. Öğrencinin işe başlaması için gerekli her türlü imkân ve fırsat hazırlanmalıdır.

Öğrenci, tarihçi kişiliğine alıştırılmalıdır. Öğrenciyi bu işe başlatırken, hangi tarihi konuları ele alacağımız sorusu önem kazanmaktadır. Baltacıoğlu'na göre, sosyal tipler düşüncesi, sosyal oluş düşüncesi, sosyal determinizm düşüncesi, büyük adamlar düşüncesi üzerinde durulmalıdır. Diğer önemli konu, tarih tekniği konusudur. Dokümanları tarafsız olarak gözlem, araştırma, sınıflama teknikleri öğretilmelidir.

8. İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ve Çağdaş Tarih Öğretimi Görüşleri

Günümüzde, İngiltere'de olsun, Amerika'da olsun, tarih öğretimine ilişkin olarak Baltacıoğlu'nun görüşlerine paralel görüşler çerçevesinde bilimsel tartışmalar yaşanmaktadır. Baltacıoğlu, daha 1933'te şöyle diyordu; *"talebe ile âlimi ayıracak yegane fark tabiat farkı değil, belki bir derece ve merhale farkıdır"* (1933: 165-166). Benzer bir şeyi 1960'lara gelindiğinde Jerome Bruner, *The Process of Education* (Eğitim Süreci) adlı kitapta şöyle etti:

> *"...İster bilginin sınırında olsun, ister 3. sınıfta entellektüel etkinlik, her yerde aynıdır. Masasında ve laboratuvarında bilim adamı her ne yapıyorsa böyle bir etkinlikle uğraşan kişinin benzer bir düzen içinde çalışması gerekir. Bu şekilde uğraşılan disiplin ilgili doğru anlayışa ulaştırabilir. Bilim adamı ile okul çocuğunun etkinliği arasındaki farklılık etkinliğin türünde olmayıp, derecesindedir"* (Bruner, 1961: 14).

Bruner'in takipçisi pek çok tarih eğitimcisi, okul tarihinin çocuğa tarihsel araştırma modeline pratik giriş olarak verilmesi gerektiği ortak düşüncesindedir. Üstelik, bu görüş, tarihçi becerilerinin, çocuklarda gelişmesi için çocuğun tarihsel dökümanlar ile haşır neşir olmasının önemini de vurgulamaktadır.

Bu görüşü Batı Avrupa'da savunanlar arasında T.S. Turner ve John Fines, Stuart Greene yer almaktadır. T.S. Turner'a göre, bu şekilde, çocuklar, kendi kendilerinin tarihçileri olma gerçek fırsatını yakalayacaklardı (Dickinson and Lee, 1978: 19). John Fines (1994: 124) da, Gunning gibi (1978: 14), çocukların çoğunluğunun akademik tarihçi olmayacağına dikkat çekerek, kasabasındaki 4000 çocuktan sadece 4'ünün üniversitede tarih öğrenimi gördüğünü yazmakla beraber, aktif tarih eğitiminden yanadır.

Greene (1994: 166), öğrencilerin tarihçi gibi düşünüp, hareket etme yeteneklerini geliştirici araştırmaları vurgularken, öğrencilerin tarihçilerin değer verdiği düşünme becerilerini geliştirme fırsatına ihtiyacı olduğunu; tarihçilerin değer verdiği akıl yürütme tarzıyla problemler çözmeyi ve tarihsel anlatılar yazmayı öğrenmelerini vurgulamaktadır. Greene göre, öğrenci okuduğu hakkında eleştirel olarak düşünebilen, farklı kaynaklar ile kendi bilgilerini bütünleştirebilen bir *"yazar"* (tarihçi değil) olarak öğretim sürecine aktif olarak katılmalıdır (1994: 166). Medley ve White (1994: 219), okul tarihi adı altında "gerçek tarih'ten" farklı bir kategori yaratmanın anlamsızlığını vurgulamaktadırlar.

SONUÇ

Baltacıoğlu için pedagoji, sosyoloji ve psikoloji gibi bilimlere dayandığı ölçüde itibar kazanabilir (1933: 2). Kendisi, eski pedagojinin eğitimin hedeflerine ilişkin soyut açıklamalarını yeterli görmemiştir. Eğitimin, psikolojik değil, sosyolojik tanımını yeğlemiştir. Ona göre, tarih öğretimi için, çocuğun düşünce, fikir ilgi ve eğilimleri kalkış noktası olmamalıdır. Çünkü bu yetiler, doğuştan getirilen özellikler olmayıp, eğitimin eseridir. Bu şekilde düşündüğünden, önce bir bilim olarak tarihin yapısı ile tarihçinin çalışma sistemini irdelemiştir.

Baltacıoğlu, başlangıçta, görsel kanıta dayalı, duygu eğitimi olarak tarih öğretimine ağırlık verirken, daha sonra bilimsel temellere dayalı tarihçilik mesleğinin öğretimi düşüncesine ulaşmıştır. Tarihin bir bilim, tarih öğretiminin de görsel ve aktif metoda (faal usule) dayalı olmanın ötesinde bilimsel olması gerektiği düşüncesine ulaşmıştır. Gerçekten de **aktif metod,** öğrencilerin inceleme, araştırma yapmayı öğrenmelerini sağlamakla birlikte istenen bilimsel kafaya sahip olmasını her zaman garanti edemez. O yüzden öğretmenin elinde bir mihenk taşı olmalıdır. Baltacıoğlu, aktif yöntemin bir adım ötesine giderek, tarih öğretimi, tarihçinin kullandığı bilimsel yönteme dayalı, bilimsel düşünceyi oluşturacak şekilde olmalı düşüncesini benimsemiştir (1930: 100; 1933: 182).

Baltacıoğlu'nun tarih eğitimi anlayışı, çocuğun tarihçi kişiliğini özümsemesini öngörür. Öğrenci, tarihe ilişkin bilgisini, kendi inceleme ve düşünmesi

ile oluşturur. Bütün bu öğretimin sonucunda bir de üretim (istihsâl) ortaya koyar. Baltacıoğlu, ilköğretimde çocuğu tarih öğretimine başlatır, mükemmelini üniversitelere havale etmektedir.

Baltacıoğlu'nun, çocuklara yönelik olarak Edirne Muhasarası, Murad-ı Hüdavendigar, Sultan Selim'in Şahadeti gibi tarih konulu eserleri de vardır. Bunların incelenmesi ayrıca bir makalenin konusu olabilir.

KAYNAKÇA

BALTACIOĞLU, İ.H. (1912). **Talim ve Terbiye'de İnkılâp,** İstanbul: Kütüphane-i İslâm ve Askerî Tüccarzade İbrahim Hilmi.

------- (1927). **Talim ve Terbiye'de İnkılâp,** 2. Baskı, Kanaat Kütüphanesi.

------- (1995). **Talim ve Terbiye'de İnkılâp,** Haz. R. Canım ve R.Y. Kıncal, İstanbul: M.E.B. Yay.

------- (1923), "Sultanilerin Islâhı Hakkında", **Maarif Hakkında Lâyıhalar,** İstanbul: Matbaa-i Amire, 88-104.

------- (1925), **Jean-Jasques Rousseau Terbiye Felsefesi,** İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

------- (1930), **Hususî Tedris Usulleri,** İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

------- (1933), "Tarihin Öğretmesi", **Fikirler,** cilt: 5, sayı: 101, sf. 2-3.

------- (1933), "Tarihin Öğretmesi", **Fikirler,** cilt: 5, sayı: 102, sf. 3-4.

------- (1935), **Tarih ve Terbiye,** İstanbul: Semih Lütfi Basımevi.

------- (1935), "Tarihi Nasıl İzah Ettim?", **Yeni Adam,** sayı: 4.

------- (1935), "Tarihi Nasıl Öğrettim?", **Yeni Adam,** sayı: 10.

------- (1938), **Toplu Tedris,** İstanbul: Sebat Basımevi.

------- (1941) "Tarihi Nasıl Öğreteceksin?", **Yeni Adam,** sayı: 362, sf. 8-9.

------- (1941), "Tarihi Nasıl Öğreteceksin?", **Yeni Adam,** sayı: 369, sf. 10-11.

------- (1942), **İçtimaî Mektep,** Ankara: Maarif Matbaası.

------- (1942), "Tarihi Nasıl Öğrettim?", **Yeni Adam,** sayı: 373, sf. 4.

------- (1942), "Tarihi Nasıl Öğrettim?", **Yeni Adam,** sayı: 378, sf. 4.

------- (1944), **Öğretmen,** İstanbul: Kültür Basımevi.

------- (1964), **Pedagojide İhtilâl,** İstanbul.

------- (1967), **Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları,** İstanbul: M.E.B. Basımevi.

------- (1998), **Hayatım,** Yay. Haz. Ali Baltacıoğlu, İstanbul: Dünya Yayıncılık.

BRUNER, J. (1961), **The Process of Education,** USA: Harvard University Press.

DICKINSON, A.K. ve LEE, P.J. (1978), **History Teaching and Historical Understanding,** London: Routledge, 122-126.

FINES, J. (1994), "Evidence: the basis of the discipline", Hilary Bourdillon (Ed.), **Teaching History.** London: Routledge, 122-126.

GREENE, S. (1994), "Students as Authors in the Study of History", Gaea Leinhardt and others (Ed.), **Teaching and Learning in History,** New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 137-171.

GUNNING, D. (1978), **The Teaching of History,** London: Croom Helm.

OĞUZKAN, A.F. (Yay. Haz.) (1996), **İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri,** Ankara: Türk Eğitim Derneği Yay.

TOZLU, N. (1989), **İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma,** İstanbul: M.E.B. yayınları.

ÜLKEN, H.Z. (1967), **Eğitim Felsefesi,** İstanbul Millî Eğitim Basımevi.